

"Oud-rijksarchivaris Groningen presenteert historisch boek"

"GEBORTE LEVENSWERK LAG OP KERKHOF"

De geboorte van zijn levenswerk lag eigenlijk op het kerkhof van Meeden. Als kind knikkerde hij er regelmatig tussen de oude grafzerken. En, op die zerken zag hij spreuken en familiewapens, die later zijn leven zo volkomen zouden beïnvloeden. Want, elk stukje vrije tijd die hij later had besteedde hij, de oud-rijksarchivaris van Groningen, A. Pathuis, aan het bij elkaar zoeken van oude spreuken, familiewapens en huismerken in de provincie Groningen. Het mondde uiteindelijk uit in een hoeveelheid papiermateriaal met een gewicht van vijf kilo. Hieruit is een 1175 pagina's dik boek gedestilleerd onder de titel „Groninger Gedenkwaardighedenteksten, wapens en huismerken van 1298-1814". Het eerste exemplaar van het boek van de in Bilthoven wonende Pathuis zal morgen in de Martinikerk in Groningen worden overhandigd aan de commissaris van de Koningin, mr. E. H. Toxopeus.

Zoals gezegd, de belangstelling voor de historische spreuken en tekens zat er bij de in 1907 in Winschoten geboren Pathuis al vroeg in. „Je kunt inderdaad wel stellen dat het allemaal is begonnen op het kerkhof in Meeden, hoewel ik op dat moment zelf niet beseftte dat 't me zo boeide", verklaart hij.

Maar die onbewuste belangstelling werd definitief bewust, toen Pathuis rond Kerstmis 1927 het boek *Grafschriften in Stad en Lande* in handen kreeg. Dit boek bevatte ook al een systematische weergave van allerlei oude spreuken en tekens, zoals de samenstellers die hadden aangetroffen op o.m. kerkhoven, kerktorens en andere oude gebouwen. Bij nadere bestudering echter bemerkte Pathuis dat het boek niet accuraat genoeg was samengesteld, en dat er nogal wat hiaten en fouten in zaten. Toen ontstond bij hem de gedachte er een betere versie van te maken, om op die manier het nageslacht te verzekeren van een systematisch overzicht van de oude spreuken en tekens, zodat men een beeld kan krijgen van het leven in het Groninger verleden. Beperkte men zich in het boek *Grafschriften* tot vondsten in hervormde kring, Pathuis zocht ook bij de andere kerkgenootschappen.

Veldwerk

Na op het Rijksarchief eerst van de heer B. Lonsain geleerd te hebben hoe die oude geschriften gelezen konden worden, en na 'n oriëntatie in de literatuur, kon Pathuis pas in de oorlog met het eigenlijke veldwerk beginnen. Dank zij het bezit van een Ausweiss hoefde hij niet voor de Duitsers te werken, zodat hij zich helemaal op zijn hobby kon toelagen. Toen het Rijksarchief in 1942 wegens kolenschaarste enkele dagen in de week gesloten moest worden, kon Pathuis pas

● De oud-Groninger rijksarchivaris A. Pathuis.

goed losbranden. Hij ontwierp een kaart, waarbij hij de provincie in veertien partjes verdeelde. Elk partje werkte hij systematisch af, en legde alles vast in een kaartsysteem.

Vaak trok Pathuis per fiets door het Groninger land op zoek naar oude spreuken en tekens. „Maar om de banden te sparen, ben ik ook vaak te voet door Groningen getrokken". Na de oorlog werd het gemakkelijker, want hij vond de heer Siemons bereid om hem per auto te vervoeren. Nog weer later verplaatste Pathuis zich per bromfiets.

Kussen

Op zijn tochten was Pathuis altijd gewapend met een tas, waarin hij een kussen had opgeborgen. „Op die oude grafzerken stonden de teksten op diverse plaatsen, zodat je over die zerken moest kruipen om alles goed te kunnen lezen. Dat deed pijn, vandaar dat ik een kussen onder mijn knieën stopte". In zijn linker zak „van mijn oudste pak" had hij altijd een stukje baksteen. „Door erosie en andere oorzaken was het vaak niet meer mogelijk om de teksten nog te kunnen lezen. Van doodgrafer Lesterhuis uit Meeden had ik geleerd dat die teksten beter leesbaar werden als je er met een stukje baksteen voorzichtig overheen wreef. Vandaar dat ik altijd met zo'n stuk steen op zak liep".

Veel van zijn gegevens kreeg Pathuis uit kerken en begraafplaatsen. Tijdens zijn onderzoek heeft hij maar liefst 180 kertorens beklommen om ook daar spreuken en tekens te zoeken, want wat hij zocht kon men op de meest on-

verdachte plaatsen aantreffen. „Ik heb er altijd naar gestreefd om vier tot acht torens per dag te bezoeken. Je moest dan altijd eerst uitvinden wie de sleutel van de toren had. En dan vroeg ik niet, mag ik die sleutel hebben. Nee, ik zei gewoon, ik moet bij de toren zijn en heb die sleutel nodig".

In de torens heeft Pathuis regelmatig acrobatische toeren moeten uithalen. Vaak balanceerde hij op de balken waar de kerkklokken aan hingen. „Ja, je moest soms halsbrekende stunts uithalen, maar op 't laatst werd je er wel handig in". Eenmaal heeft Pathuis zich op een kerkklok gehesen om zo beter te kunnen zien welke spreuk men er ooit eens op had gegraveerd. „Toen we later weer op de begane grond kwamen, liep er een vrouw op ons toe en verweet ons dat we de kerkklok hadden laten luiden".

Gipsafdruk

De spreuken op de torenklokken waren soms moeilijk te bereiken. „Ik heb wel eens mijn scheerspiegel op een stokje bevestigd om op die manier teksten op moeilijke plaatsen te kunnen ontcijferen. Soms kon ik een tekst helemaal niet lezen. In die gevallen kocht ik dan een stukje klei, drukte dat op de spreuk of het woord, goot er 's avonds gips op en kon dan later zien wat er eigenlijk stond".

Maar ook onderin de kerk ging het niet altijd even gemakkelijk. „In een kerk in Ezinge heb ik eens onder de vloer gezeten bij de graven. Ik had mijn zaklantaarn voor de zekerheid meegenomen. Maar ik kon er toch niet goed bijkomen.

Toen heb ik op de tast de woorden gezocht, en naar boven geschreeuwd welke letters ik voelde. Op die manier zijn we uiteindelijk toch achter de spreuk gekomen. Soms moest je een groot deel van de kerk ontruimen om onder de vloer bij de graven te kunnen komen. In Uithuizen bijvoorbeeld, moesten we eerst alle stoelen verwijderen, de matten oprollen en daarna nog een serie aardappelzakken weghalen voordat we bij de graven konden komen. Alles moest natuurlijk later ook weer op z'n plaats worden gezet. In Hornhuizen moest zelfs een kachel worden weggeslept voor we erbij konden".

Nadat Pathuis (na de oorlog) dacht de hele provincie afgegraasd te hebben en meende dat het onderzoek definitief afgerond kon worden, ontdekte hij dat hij eigenlijk nog niet verder was gekomen dan een inventarisatie van de gegevens die hij op kerkhoven in kerken en andere gebouwen had ontdekt. Maar er moesten toch ook nog spreuken staan op bijvoorbeeld grafzerken die waren verdwenen?

Zerken

„Het bleek na de oorlog dat veel boeren grafstenen van kerkhoven hadden weggehaald om die op de boerderij te gebruiken. Soms was dat illegaal gebeurd, en soms met toestemming van de kerk als er toch geen nabestaanden meer waren. Ik heb wel eens gehoord dat iemand een grafzerk heeft gebruikt als bodem voor zijn konijnehok. Behalve grafzerken waren ook veel kerkelijke voorwerpen, zoals avondmaalsbekers verdwenen. Die dingen werden op de markt versjacherd. Soms deed men dat om het geldelijke gewin, soms ook om van het verdiende geld nieuwe bekers te kunnen kopen. Het is inderdaad moeilijk om al dat soort dingen te achterhalen, maar dat is nu eenmaal het werk. Je moet dan doorzetten.

Zo heb ik, om een voorbeeld te geven, ontdekt dat de zestiende eeuwse avondmaalsbeker van Helpman terecht is gekomen in een museum in Luik, waarna we toch nog de spreuken hebben kunnen achterhalen. Daarnaast hebben we Groningse grafzerken teruggevonden in de Jordaan en in Lochem. Zeker, ik heb me in al die jaren wel eens afgevraagd waar ik aan begonnen was, en eerlijk gezegd is al dat werk ook veel te veel voor één

persoon. Maar ik zou me doodgeneren om ermee te stoppen. Als je ergens aan begint, moet je het ook afmaken. De moeilijkheden die je ondervindt zijn er om te overwinnen".

Wapens

Naast het zoeken naar oude spreuken vindt Pathuis zelf het belangrijkste deel van zijn onderzoek het inventariseren van familiewapens in Groningen. Op dit gebied was nog niets bekend. „Ik wilde een eigen Gronings wapenboek, omdat je ook aan de hand van familiewapens hele stambomen kunt maken. Het maken van een eigen wapen betekende vroeger voor een familie een bewustwording. Had je een wapen, dan was je niet meer een zandkorrel op het strand.. Overigens moet ik wel opmerken, dat er in Groningen niet overdreven veel familiewapens zijn. In een provincie als Friesland vind je er veel meer. En de wapens die je in Groningen aantreft, zijn ook niet zo mooi, als je ze met elders gaat vergelijken. De Groningers hadden er kennelijk niet zoveel geld voor over".

Het onderzoek naar de wapens is nog niet helemaal afgerond. Pathuis wil nu nog uitzoeken wanneer bepaalde figuren in wapens voor het eerst verschenen, welke oorzaak daar achter steekt, enz. Datzelfde onderzoek wil hij trouwens ook instellen naar de spreuken.

Waarom besteedt iemand en groot deel van zijn leven aan het afstruinen van kerkhoven, het beklimmen van zeer vele torens, het weer opsporen van verdwenen relikwieën, het bestuderen van ingewikkelde handschriften? „De gegevens die uit al dat werk zijn voortgekomen, zijn erg belangrijk uit historisch oogpunt, omdat het een inzicht geeft in het leven in vroegere tijden. Bovendien zijn het zaken die voorbestemd zijn om te verdwijnen door erosie, verwaarlozing, enz. En dat zou erg jammer zijn, want zoals u weet is de belangstelling voor de kennis van het verleden momenteel erg groot".

THEO KOOPMAN